

Arkeologisk utredning

Vaksala-Jälla, undersökningar för ny G/C-väg

Vaksala socken
Uppsala kommun
Uppland

ANDREAS HENNIUS

UPPLANDSMUSEET

Arkeologisk utredning

Vaksala-Jälla, undersökningar för ny G/C-väg

Vaksala socken
Uppsala kommun
Uppland

ANDREAS HENNIUS

Omslagsbild: Väg 288 från Vaksala mot Jälla. G/C-vägen är tänkt att byggas på vägens högra sida. Fotot visar Samnans flacka dalgång där ån kan urskiljas som ett stråk med vass. I bildens överkant syns Skäve till höger och tegelbruket till vänster. Foto: Andreas Henniuss, Upplandsmuseet.

Rapport 2006:02, Arkeologiska avdelningen

© Upplandsmuseet, 2006

Planer: Andreas Henniuss

Allmänt kartmaterial: Copyright Lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3212.

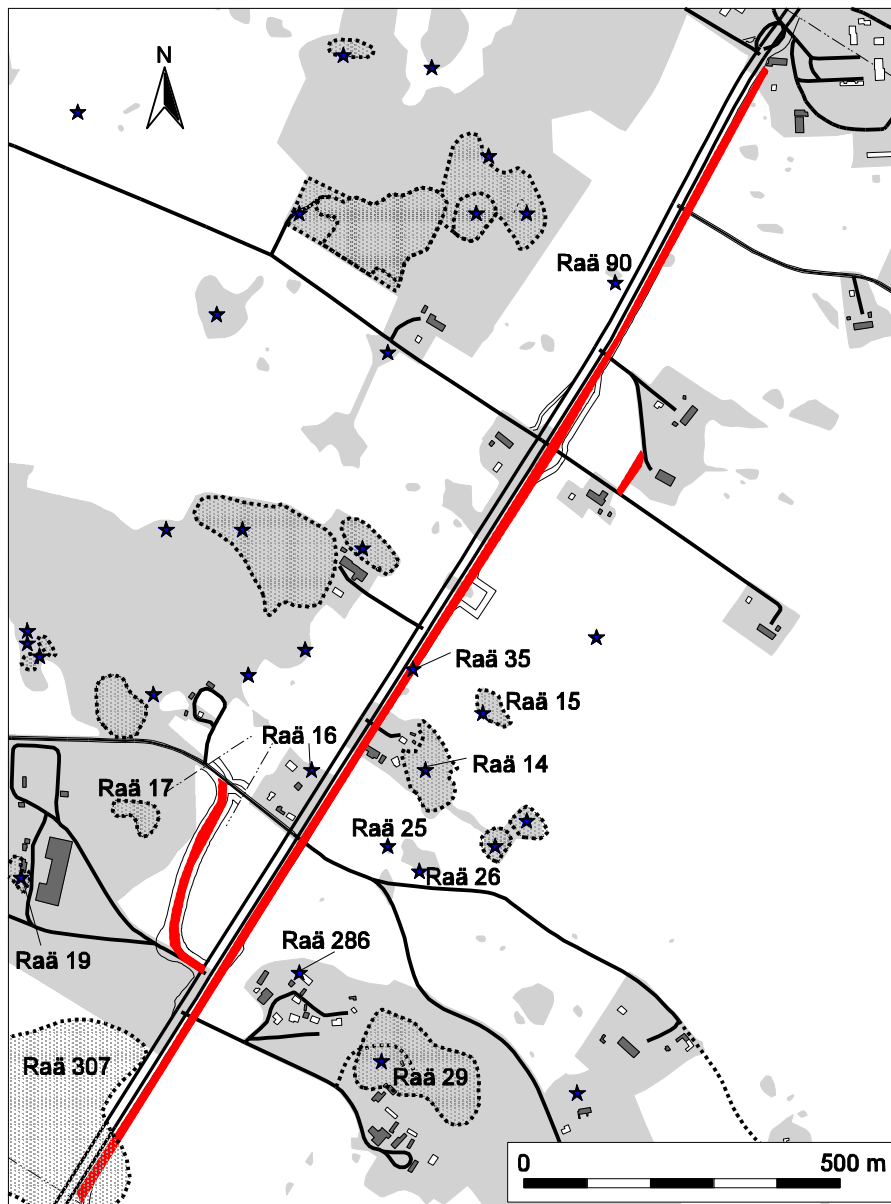
Upplandsmuseet, S:t Eriks gränd 6, 753 10 Uppsala
Telefon 018 – 16 91 00, Telefax 018 – 69 25 09
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Inledning och bakgrund	6
Målsättning och metod	7
Topografi och fornlämningsbild	7
Tidigare undersökningar och fynd	8
Kartor och historiska källor	9
Resultat från fältarbetet	11
Område 1, Jälla	12
Område 2, Lunda	12
Område 3, Holmen	13
Område 4, Godegård	14
Område 5, Torslund	14
Område 6, Skälby	17
Område 7, Skäve	17
Område 8, Eke	20
Område 9, Tegelbruket	20
Förslag till antikvariska åtgärder	22
Sammanfattning	24
Administrativa uppgifter	24
Referenser	25
Litteratur	25
Kartor	26
Bilaga 1, Schakt- och anläggningstabell	27
Bilaga 2, Vedartsanalys	31
Bilaga 3, Daterade kolprover	32

Inledning och bakgrund

Under perioden 051121-051125 genomförde Upplandsmuseet en arkeologisk utredning mellan Vaksala och Jälla. Anledningen var att vägverket planerar att bygga G/C-väg på den södra sidan av väg 288 och samtidigt göra omläggningar av väg 676 samt diverse avfartsvägar (fig 1). Arbetena genomfördes efter beslut från länsstyrelsen i Uppsala län (Lst dnr 431-10344-05). Arbetet beställdes och finansierades av Vägverket, Region Mälardalen. I fältarbetet deltog Andreas Hennius och Dan Fagerlund. Rapporten sammanställdes av Andreas Hennius.

Figur 1. Översiktsplan med undersökningsområdet samt närliggande fornlämningsplatser markerade. Fornlämningsnummer har satts ut på de fornlämningsplatser som omnämns i texten. Undersökningsområdet är markerat med rött.

Målsättning och metod

Den grundläggande ambitionsnivån var att konstatera om det fanns fornlämningar inom de aktuella delarna av sträckningen. Om fornlämningar påträffades skulle dessa, om möjligt begränsas och karaktäriseras, inom ramen för en utökad utredning.

Den huvudsakliga metoden var att gräva sökschakt utefter den aktuella sträck. Förutom detta gjordes en mindre genomgång av det äldre kartmaterialet, studier av fornlämningsbilderna samt inventering av lösfynd från området i arkiven på Upplandsmuseet, Museum Gustavianum samt Statens Historiska museum.

Fältarbetet utfördes genom att sökschakt drogs med grävmaskin ned till anläggningsnivå eller orörd mark. Schakten drogs inom ett 15 m brett område söder om väg 288 som angetts som arbetsområde samt inom de områden där vägomläggningar planeras. Företrädesvis grävdes schakten med enkel skopbredd på 1,5 m men där anläggningar påträffades breddades schakten. Påträffade anläggningar mättes in med totalstation. Den utökade utredningen innebar möjlighet att undersöka delar av de påträffade anläggningarna samt ta prover för datering. De anläggningar som undersöktes grävdes ut till hälften och sektionen dokumenterades på ritfilm. Ett mindre antal anläggningar undersöktes med hjälp av geologsond för att få fram ett djup. Insamlade kolprover skickade på vedartsanalys hos Vedlab innan de daterades på Ångströmlaboratoriet i Uppsala. Efter arbetet lades schakten igen.

Topografi och fornlämningsbild

Undersökningsområdet var beläget utefter väg 288 mellan Vaksala och Jälla i de centrala delarna av Tiundaland. Undersökningsområdet sträckte sig i SV-NÖ-riktning genom de två flacka dalgångarna som bildas av Samnan respektive Lillån.

Samnan rinner både i sydostlig och nordvästlig riktning genom dalgången och mynnar ut i både Fyrisån och Sävjaån. Likaså Lillån är ett biflöde till Sävjaån och så småningom Fyrisån. De delarna av undersökningsområdet närmast Vaksala låg på den östra sidan av Samnans dalgång och utgjordes av en flack sluttning från cirka 20 möh i väster upp mot en höjdsträckning vid Ekensberg på cirka 25 möh. Längre mot öster korsade undersökningsområdet den flacka dalgång som bildas av Lillån. Dalgångens lägsta del, mellan Torslund och Godegård, var belägen på omkring 22 möh. Längre ut mot Jälla steg höjden över havet till omkring 25 möh. Området utgörs idag av fullåkersbygd med inslag av stenbundna impediment. Vid Jälla tar stenigare skogsmarker vid.

Landskapet i området är mycket fornlämningsrikt. Lämningarna återfinns främst på impediment, åkerholmar eller i skogs- och moränkanten. De utgörs i stor utsträckning av gravar, gravfält och skärvstenshögar. Även lämningar som skålgropar, röjda ytor, stensträngar och runstenar vittnar om den förhistoriska aktiviteten i området. Fornlämningsbilderna tyder på ett intensivt utnyttjande av landskapet från bronsålder och framåt.

Flera fornlämningar finns i närheten av det nu undersökta landskapsutsnittet (fig 1). Längst i väster, på Ekes marker, undersökte Upplandsmuseet 2003 delar av en större boplatz Raä 307 (Ölund & Hennius 2004). Bland de undersökta lämningarna finns ett grophus, delar av ett stolpburet hus samt ett flertal härdar.

Dateringarna visar på aktiviteter på ytan från omkring 400 f.Kr. till 200 e.Kr. Raä 17 & Raä 19 utgörs av två gravfält belägna inom tegelbrukets industritomt. Den förstnämnda utgörs av tio runda stensättningar på en flack moränhöjd. Raä 19 utgörs av fyra runda stensättningar och en hög. Vid Skäve finns bland annat gravfältet Raä 29 med två högar samt ett 50-tal stensättningar. Vid grävningsarbeten 1980 påträffades rester av en skärvstenshög 0,2 m under markytan (Raä 286). I befallningsmännens rannsakingar från 1672–83 nämns förutom 5 eller 6 stenlagda gravar i *"Skäfwij Trägård"* även *"enn stoor högh med stehnar omkringh"* från Skäve gärde (Ståhle 1960:82). Denna går dock inte längre att identifiera vare sig i landskapet eller på de äldre lantmäterikartorna över byn (Ljungkvist, muntligt). Längre öster ut på norra sidan av vägen finns Raä 16 med två övertorvade stensättningar. Söder om vägen finns Raä 25 & 26 med tre skärvstenshögar samt Raä 14 med ytterligare en skärvstenshög och 69 registrerade stensättningar. Strax intill finns Raä 15 med ytterligare 20 stensättningar. Raä 35 utgörs av en milstolpe belägen intill väg 288. Lämningen är klassad som fast fornlämning. Närmare Jälla finns den registrerade skärvstenshögen Raä 90 norr om väg 288.

Tidigare undersökningar och fynd

I Samnans dalgång har ett flertal undersökningarna genomförts under de senaste åren inom ramen för projektet "Arkeologi E4 Uppland". Antalet utgrävningar som gjorts i direkt närhet till det nu berörda området är dock få.

Utgrävningen vid Eke som Upplandsmuseet genomförde 2003 är redan nämnd. Vid tegelbruket har ett flertal förhistoriska fynd gjorts vid olika typer av grävningsarbeten. Framför allt rör det sig om gravfynd som gjort på norra och västra sidan av fabriksbyggnaden. 1948 undersöktes två stensättningar. Fyndmaterialet utgjordes av keramik, brända ben, ett flertal nitar i järn, två hela spelbrickor samt tre fragmentariska. 1954 påträffades ett skelett när man skulle gräva ned en stolpe. Skelettet antas härröra från 1000-talets början (Upplandsmuseets topografiska arkiv). Hans Göthberg hittade en härd vid en utredning 1989 (Göthberg 1989).

Direkt norr om missionshuset i Skäve undersöktes rester av en skärvstenshög 1980. Fynden från denna undersökning utöver skärvsten utgjordes av brända ben från människa. Ett kraniefragment kunde bestämmas komma från en medelålders man (Upplandsmuseets topografiska arkiv).

Vid en förundersökning vid Torslunda 1994 påträffades inga arkeologiska lämningar (Wilson 1994).

Cirka 1 km öster om det nu aktuella området undersöktes vid Lunda 1995 delar av en boplats från förromersk järnålder till folkvandringstid/vendeltid (Åstrand 1997).

Inte långt därifrån, vid Vaksala-Åby gjordes en mindre undersökning 2001 av en kokgrop och en del av ett kulturlager som utifrån fynd av keramik daterades till yngre bronsålder (Fagerlund 2002).

Vid Jälla har fragment av två skafthålsyxor upphittats, varav det ena vid torpet Lunda (UMF 2889, 3011). Därtill har ett bearbetat skifferstycke upphittats i en mosse (UMF 4537) (Göthberg 2003:14).

Kartor och historiska källor

De fastigheter som berörs av arbetet är Jälla, Vaksala-Skälby och Skäve på södra sidan av väg 288 och Vaksala-Eke för omläggningen av väg 676. Utefter vägsträckan finns även ett flertal mindre gårdar som styckats av och bebyggts i sen tid och som inte återfinns på äldre kartor så som exempelvis, Holmen, Godegård, Torslund och Ekensberg. Större delen av det östra området tillhör idag Jälla, ägostrukturerna såg dock något annorlunda ut i historisk tid.

Området söder om väg 288 i den östra delen tillhörde Lunda. *In Lundum* omnämns redan 1344 då Uppsala domkyrkas dekanat äger jord här (DMs 1:2 224). Ortnamn med efterleden lund/a anses ofta idikera platser med sakral funktion då de ofta dyker upp tillsammans med gudanamn. Per Vikstrand är dock tveksam till om de fristående Lunda-namnen skall tolkas på samma sätt. Om namnet och platsen skall ges en sakral betydelse måste andra faktorer vägas in (Vikstrand 2001:273ff).

Även Jälla omnämns tidigt. 1334 byter Vaksala kyrka till sig jord "*in Eldhu*". Namnet hänger samman med det fornsvenska ordet eld, eventuellt med syftning på på platsen för en forntida vårdkase (Wahlberg 2003:155). Jälla omvandlas till säteri under 1600-talet (Göthberg 2003).

Första belägg är för Skäve är från 1344 då Uppsala domkyrka äger jord här. Platsen skrivs då Skædwi (DMS 1:2 229f). Namnets efterled -vi har betydelsen "helig plats, helgedom". Förleden har flera möjliga tolkningar. En av de troligaste kopplar namnet till den norska skeidtraditionen. Namnet skulle då ha samband med en fest vid sommarens slut som innefattade bland annat hingsthetsning och kappridning. En annan tolkning är att Skædwi betyder "inhägnad helgedom" (Vikstrand 2001:346ff).

Skälby omtalas som "*in Skielby*" redan 1316 då en Landbo tillhörande Uppsala domkyrkas dekanat upptas i förteckningen över vad hertig Valdemar burit av kyrkogodsens i Tiundaland (DMS 1:2 229). Någon betydelse för namnet kan inte spåras och det är svårt att tolka namnet tillsammans med Skäve. En tanke är dock att Skälby utgör en utflyttad del av Skäve som så småningom blivit en fristående enhet. Elementet -by användes ofta just på detta sätt (Wahlberg 2003:52). Resonemanget styrks även av kartmaterialet. Exempelvis skär gränsen mellan de båda byarna tvärs över det stora gravfältet Raä 29 vilket kan tyda på en sådan utflyttning.

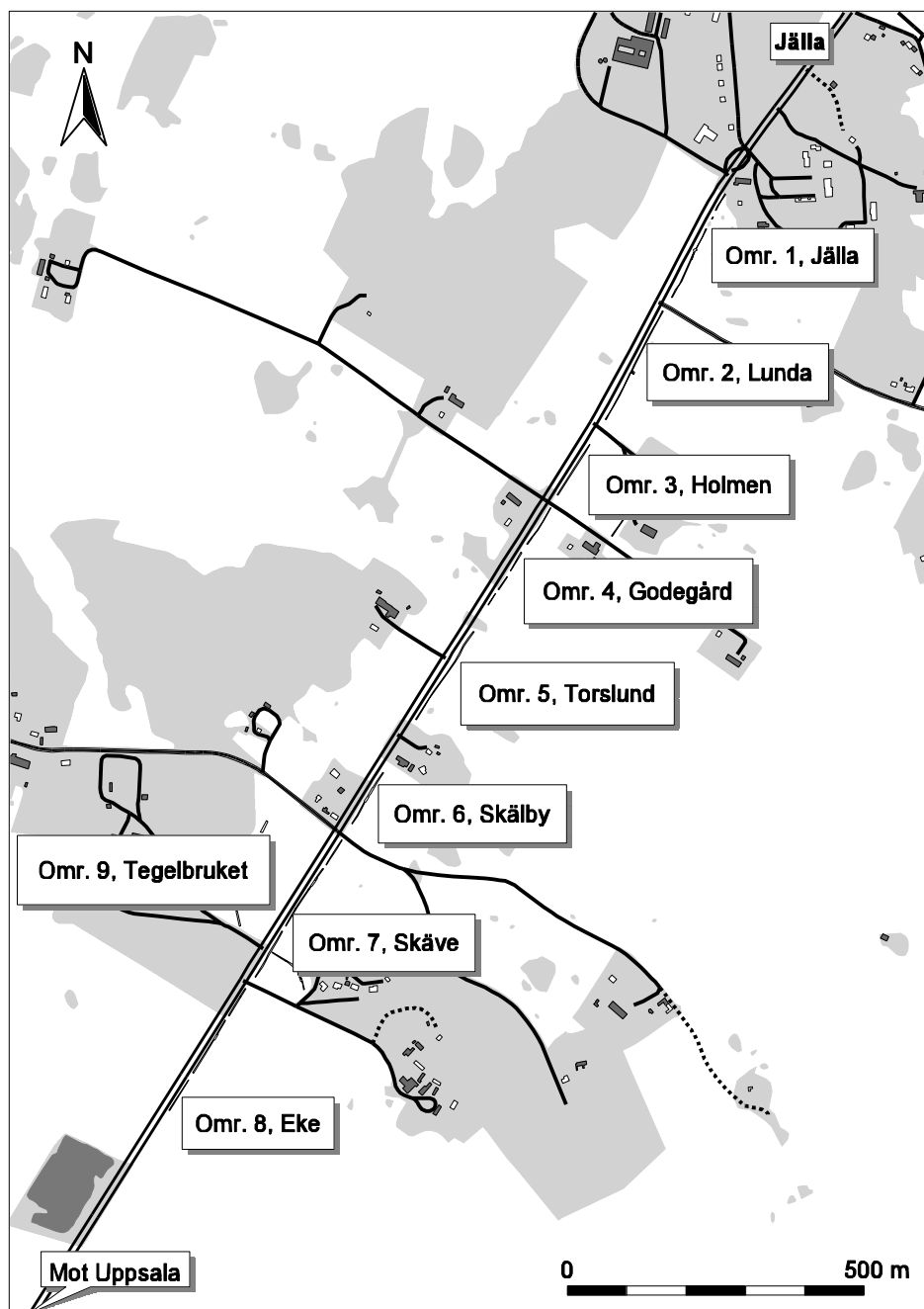
Eke omnämns första gången 1291 då Uppsala domkyrkas fabrica förvärvar jord "*in echi*". Namnet tolkas som ekdunge eller ekskog (Calissendorff 1986:46). Även namnet Eke diskuteras i Per Vikstrands avhandling. För osammansatta Eke gäller samma som för osammansatta Lunda att de ibland kan ges en sakral tolkning utifrån övriga kontextuella förhållanden (Vikstrand 2001:275).

Förutom ovanstående kan nämnas att det på norra sidan av väg 288 även finns en gård med namnet Torslunda. Namnet dyker upp under 1900-talet men flera forskare har hävdat att det syftar på en försvunnen by mellan Vaksala och Jälla. Tyvärr är källmaterialet allt för dåligt för att klarlägga detta (Vikstrand 2001:149f).

Den historiska markanvändningen i det undersökta området präglas av odling. Områdena ner mot Samnan respektive Lillån verkar dock ha utgjorts av ängsmarker. För övrigt verkar marken, med undantag för steniga impediment, varit uppodlade.

Resultat från fältarbetet

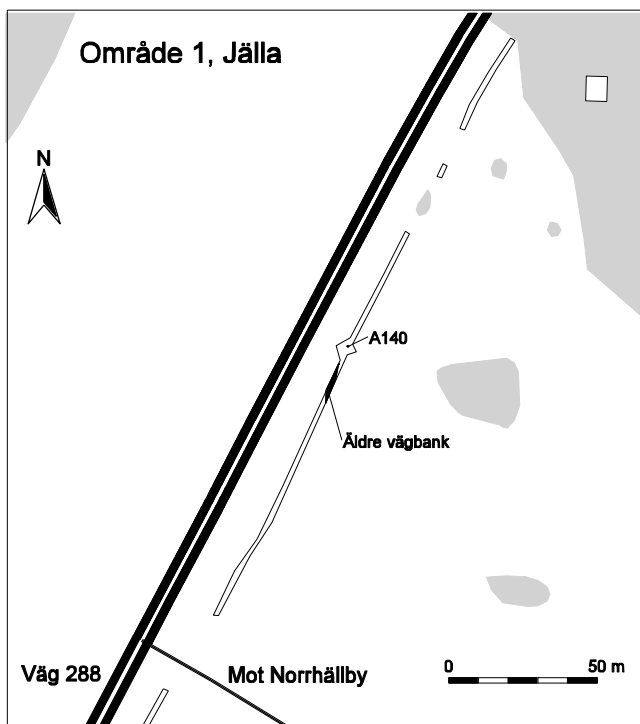
Den närmare 2 km långa sträckan delades in i nio delområden företrädesvis utifrån de befintliga åkrarnas utbredning (fig 2). Områdena fick arbetsnamn utifrån närliggande gårdar. Det bör dock påpekas att namnen inte alltid överensstämmer med fastighetsbeteckningarna. Nedan redovisas resultaten för varje delområde för anläggningslista och profilritningar hänvisas till Bilaga 1.

Figur 2. Områdesindelning för den aktuella sträckan mellan Vaksala-Eke och Jälla.

Område 1, Jälla

Området från Jälla till avfartsvägen mot Norrhällby utgjordes av flack åkermark, cirka 25 möh. Delen närmast Jälla var igenvuxen. Numera tillhör marken Jälla men var tidigare en del av Lunda. Plogdjupet var cirka 0,3-0,4 m och undergrunden utgjordes av mellanbrun något siltig lera. I området drogs ett längre och två kortare schakt (fig 3). I den norra delen av det långa schaktet påträffades ett ensamliggande stolphål (A140). Stolphålet var inte stenskott, hade en diameter på 0,6 m och ett djup på 0,35 m. Profilformen var skålad. Trots breddning av schaktet kunde inga ytterligare anläggningar påträffas vilket gör en djupare tolkning av stolphålet svår framför allt när det inte daterats. Möjligheten finns att det utgör resterna, eller utkanten av en förhistorisk boplats. En boplats i området borde dock ha märkts genom att spår av kol, bränd lera eller skärvsten skulle ha kunnat urskiljas i schakten, så var dock inte fallet. Troligare är nog att stolphålet är spår av senare tiders aktiviteter på platsen. I samma schakt fanns även resterna av en äldre körväg. I anslutning till vägbanken fanns stolphål som antogs vara samtida med vägen.

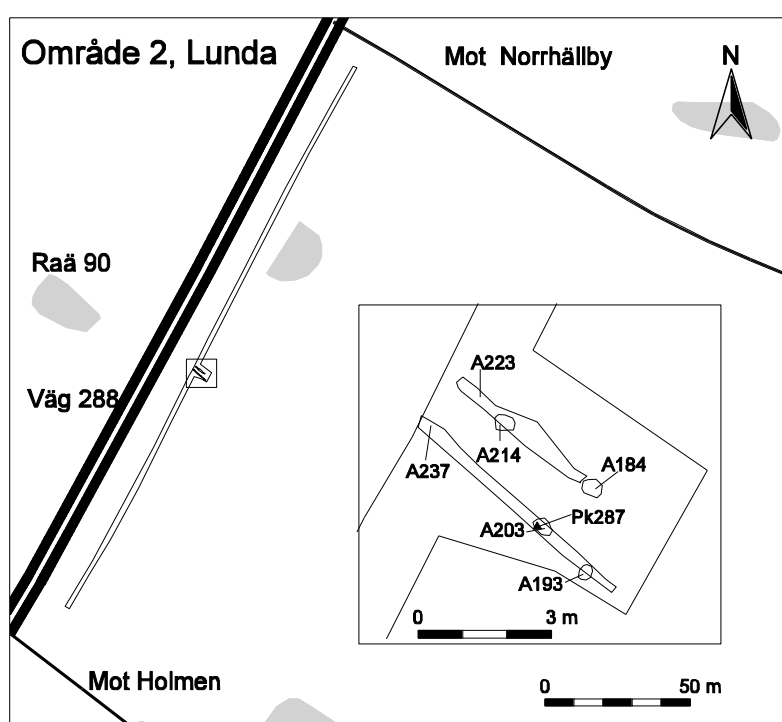

Figur 3.
Översiktsplan med anläggningar i område 1, Jälla.

Område 2, Lunda

Området utgjordes av flack åkermark cirka 25 möh mellan avfartsvägen mot Norrhällby och avfartsvägen till Holmen. Plogdjupet var 0,3-0,4 m. Undergrunden utgjordes av en mellanbrun något lerig silt. Invid en åkerholme fanns en svag förhöjning. I ett begränsat område väster om åkerholmen påträffades arkeologiska

lämningar i form av två parallella rännor med ett avstånd av omkring 1,5 m (fig 4). I anknötning till dessa fanns fyra stolphålsliknande anläggningar. Rännorna var 0,25 m breda och upp till 5 m långa. Undersökning visade att rännorna endast var några centimeter djupa och hade en fyllning av mörkbrun, humös något grusig silt med spridda kol och bränd lera. Även två av stolphålen snittades. A184 hade en diameter på 0,55 m, var 0,05 m djupa och hade en fyllning av brunsvart något grusig silt. A203 hade en diameter på 0,65 m och ett djup på 0,12 m. Fyllningen utgjordes av mörkbrun något grusig silt med spridda små bitar bränd lera. Den övre delen av anläggningen var mycket svår att skilja från den omkringliggande rännan men nedre delen var urskiljbar som en diffus nedgrävning. Från anläggningen togs ett kolprov (Pk287). Detta innehöll en bit gran och en bit tall. Erik Danielsson på Vedlab ifrågasätter dock om kolet kommer från rännan eller från någon eldrelaterad aktivitet i närheten. Det blandade materialet i stolphålet tyder på att det kan ha kontaminerats. Granbiten daterades till 1430-1640 e.Kr. (Kal. 2 sigma Ua-32010) (se bilaga 2 & 3). Mitt för lämningarna på andra sidan vägen fanns den registrerade skärvstenshögen Raä 90. Dateringen visar dock att dessa lämningar inte har något med varandra att göra. Runt rännorna vidgades schakten, dock framkom inga övriga anläggningar. Inte heller i övriga delar av schaktet påträffades några lämningar. Att göra någon djupare tolkning av lämningarna är svårt. Det ringa djupet och att rännorna var placerade så nära varandra gör att de troligtvis inte ingår i någon huskonstruktion. En rimligare tolkning är istället att de kan vara rester av en äldre vägsträckning.

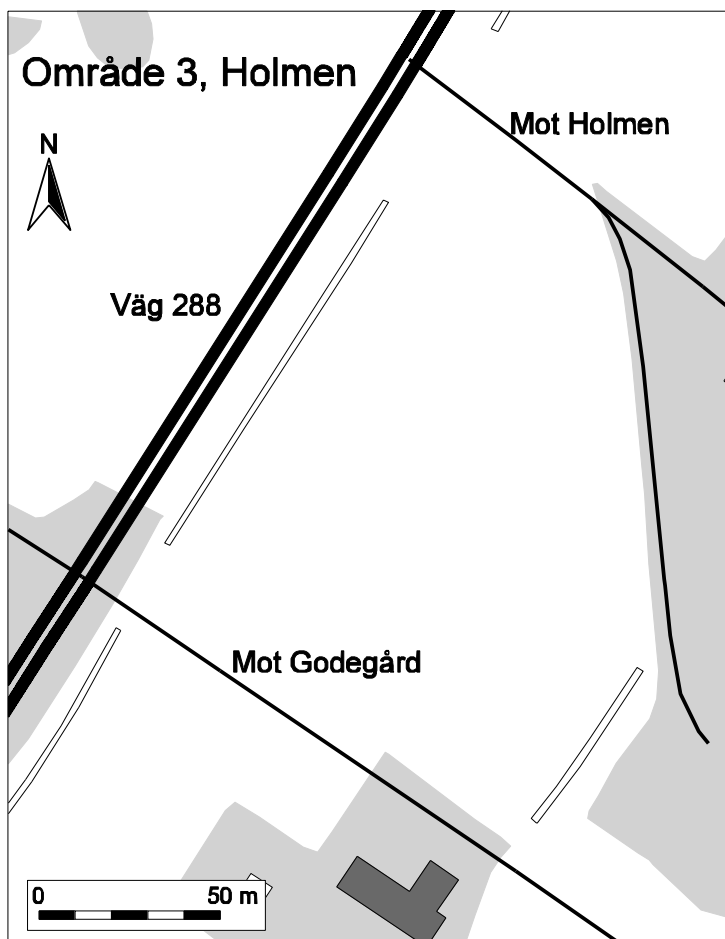

Figur 4.
Översiktsplan med anläggningar
i område 2, Lunda.

Område 3, Holmen

Området utgjordes av en helt platt åker omkring 23 möh mellan Holmen och Godegård. Här drogs schakt utefter befintlig väg 288 samt för omläggning av

körväg i södra delen av åkern (fig 5). Plogdjupet var cirka 0,35 m och undergrunden utgjordes av gråbrun något lerig silt. I området påträffades inga arkeologiska lämningar.

Figur 5.
Översiktsplan för område 3,
Holmen.

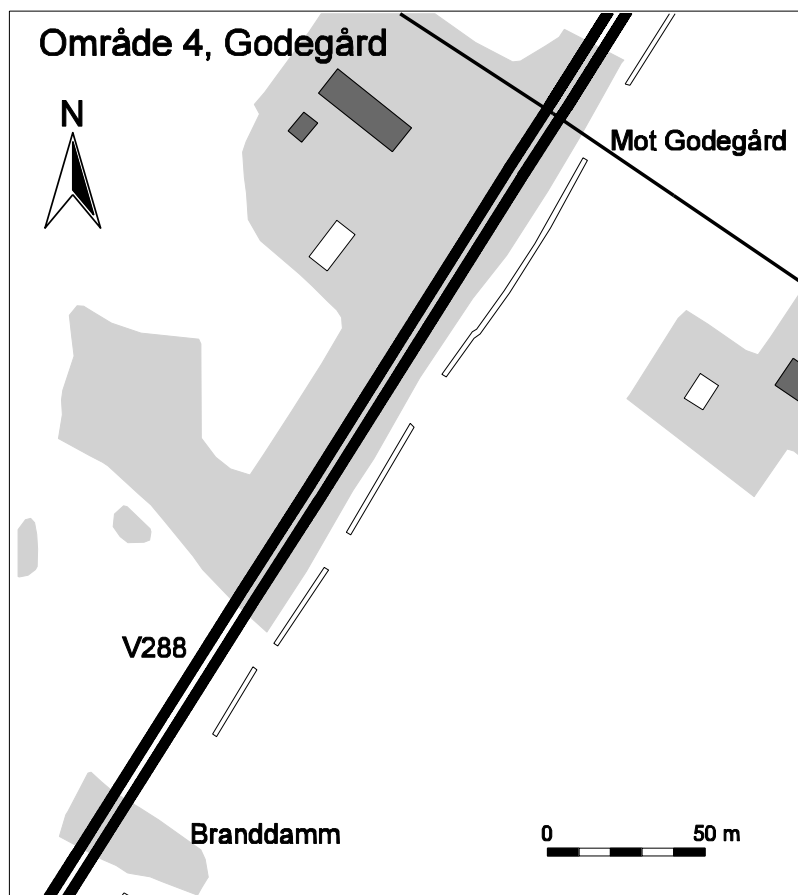
Område 4, Godegård

Området utgjordes av flack åkermark cirka 23 möh från Godegård fram till den branddamm som fanns i ett åkerskifte mitt på ytan. Schakt drogs utefter väg 288 (fig 6). Plogdjupet var 0,25-0,3 m och undergrunden utgjordes av gråbrun silt. I östra delen fanns ett flertal recenta diken men eventuellt också en äldre vägbank. För övrigt påträffades inga arkeologiska lämningar.

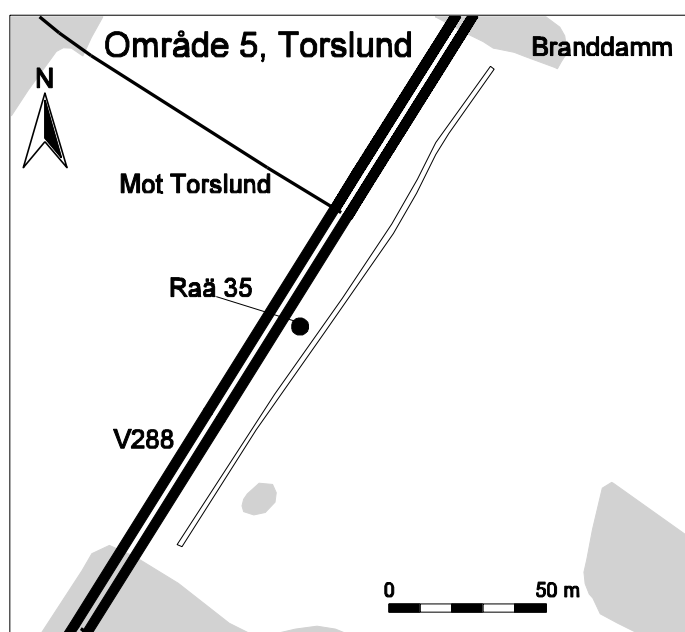
Område 5, Torslund

Området utgjordes av åkermark i flack sydväst sluttning från branddammen upp mot bebyggd impedimentmark. Höjden över havet varierade mellan 23 och 25 m. Schakt drogs utefter väg 288 (fig 7). Plogdjupet var omkring 0,3 m. I öster utgjordes undergrunden av mellanbrun något lerig silt. I den högre belägna delen i väster blev undergrunden något ljusare och innehöll ett grövre material. Längst i

väster fanns även en del naturligt förekommande sten. I schaktet fanns spridda fragment med bränd lera och lite spridda kolbitar vilket tyder på att en förhistorisk boplats bör finnas någonstans i närområdet. Förutom den fornlämningsklassade milstenen Raä 35 kunde dock inga ytterligare arkeologiska lämningar urskiljas (fig 8).

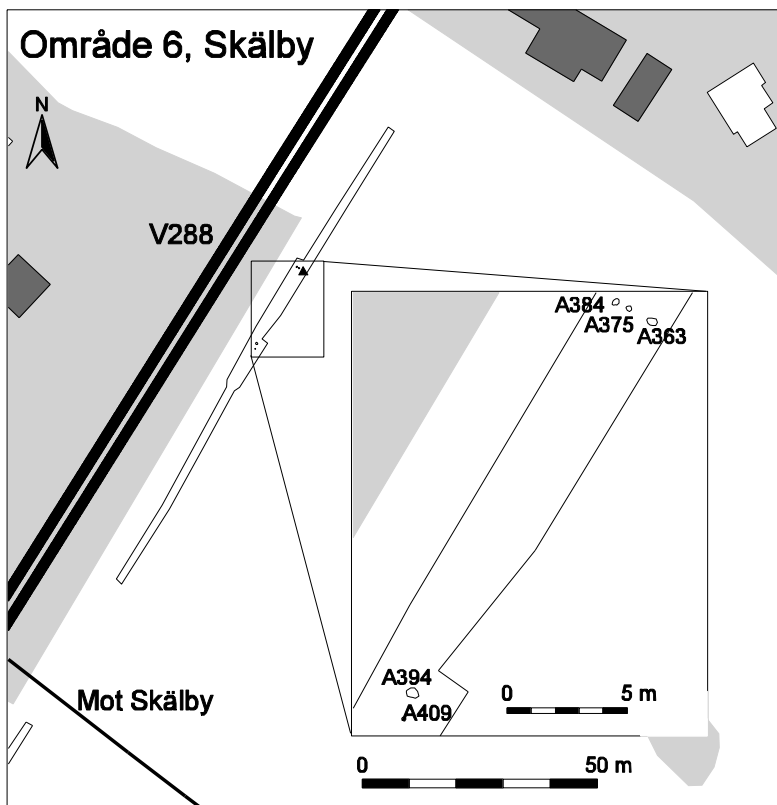
Figur 6.
Översiktsplan för område 4,
Godegård.

Figur 7.
Översiktsplan för område 5,
Torslund.

Figur 8.
Milstenen Raä 35 i vinterskrud.
Foto: Andreas Hennius.

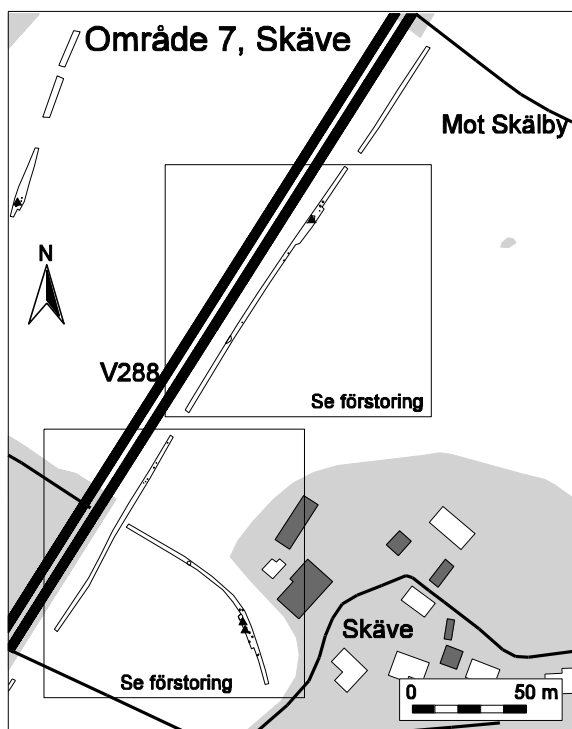
Figur 9.
Översiktsplan för
område 6, Skälby.

Område 6, Skälby

Området utgjordes av åkermark och hade en tydlig platå i öster på omkring 25 möh och en flack sluttning västerut mitt emot bebyggelsen vid Ekensberg fram till avfartsvägen mot Skälby. Söder om undersökningsområdet finns ett flertal gravar och skärvtenshögar. Schakt drogs utefter väg 288 (fig 9). Plogdjupet var cirka 0,3 m och undergrunden utgjordes av gråbrun lera. Fem anläggningar påträffades i schaktets centrala del. A394, A384 & A363 snittades och tolkades som stolphål. A375 och A409 ges utifrån okulär besiktning samma tolkning. Anläggningarna var likartade. Stenskonung saknades och fyllningen utgjordes av gråbrun siltig lera med spridda kol och enstaka små bitar bränd lera. A363, A375 & A384 var placerade i en tät rad. Trots breddning av schaktet kunde inga ytterligare anläggningar påträffas. Det är sannolikt att anläggningarna utgör perifera rester eller avspeglar lågintensivt utnyttjade aktivitetsområden tillhörande en större boplats som troligtvis varit belägen söder om undersökningsområdet.

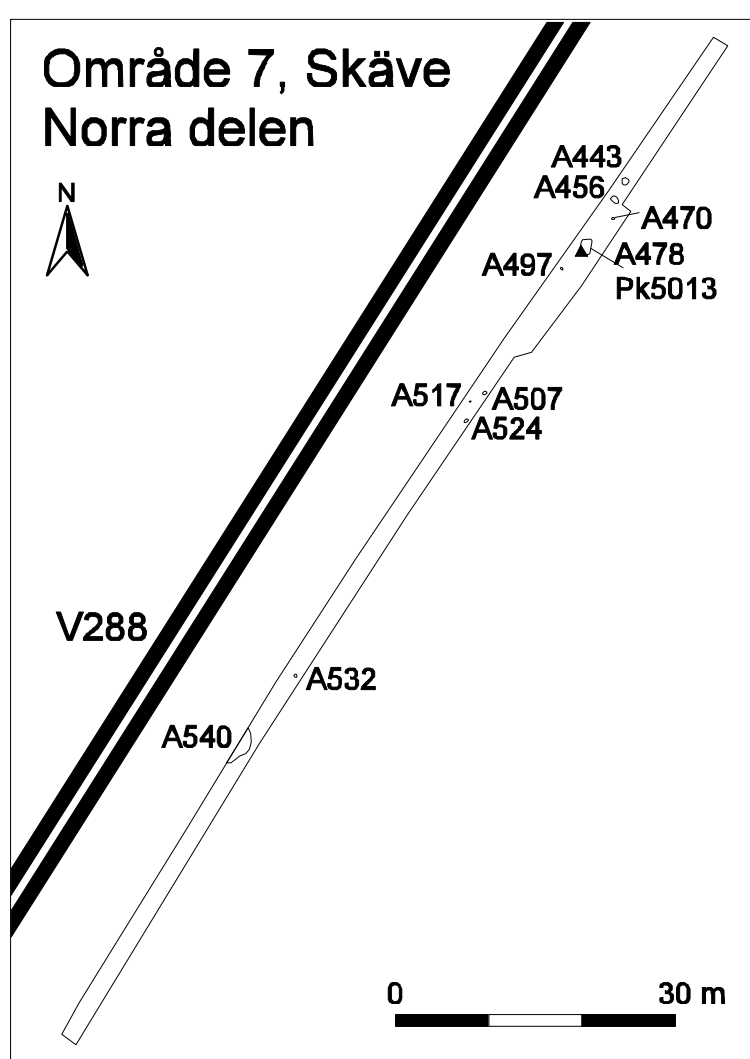
Område 7, Skäve

Området utgjordes av flack åkermark 23 möh, i västra delen sluttade området något mot väster. Området begränsades i öster av avfartsvägen mot Skälby och i väster av infartsvägen mot Skäve. Vid Skäve finns ett stort gravfält och man har tidigare grävt ut en skärvtenshög vid byn. Schakt drogs både utefter vägen 288 samt vinkelrätt mot denna upp mot Skäve (fig 10). Plogdjupet varierade mellan 0,25 - 0,35 m. Undergrunden skiftade från ljusbrun till mörkt rödgrå något siltig lera. I området påträffades rikligt med arkeologiska lämningar. En del anläggningar grävdes ut, de andra okulärbesiktigades eller provstacks med geologsond (bilaga 1).

Figur 10.
Översiktsplan med schakt och
anläggningar, område 7
Skäve.

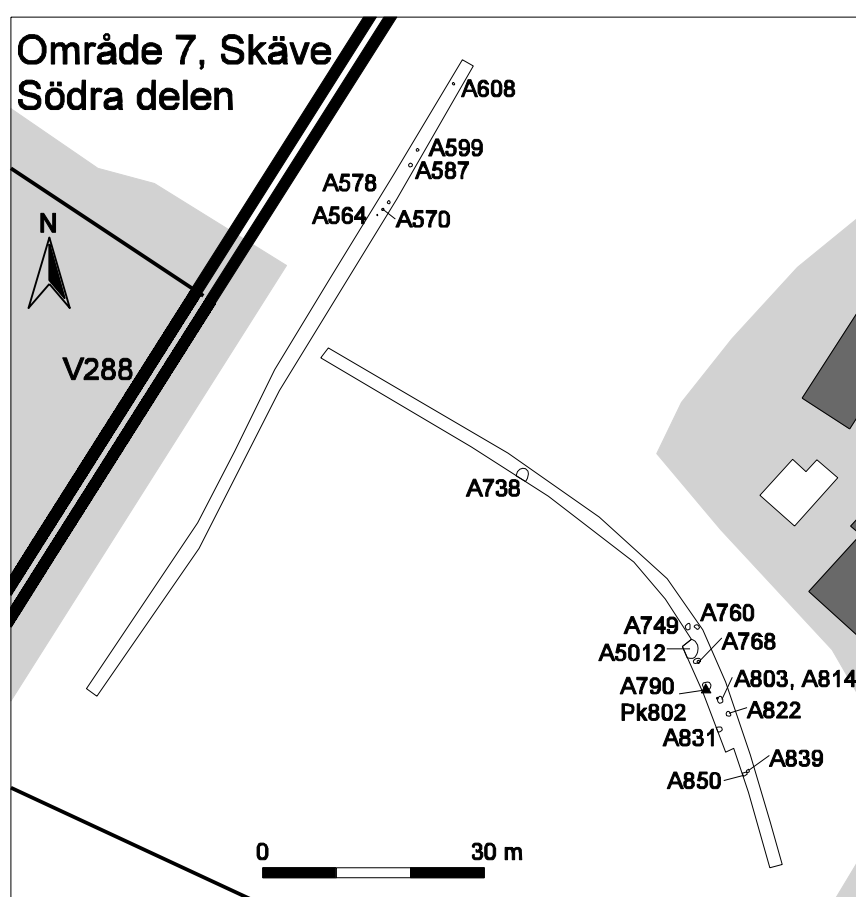
I schaktet utefter vägen påträffades nio stolphål, två härdar, en ugn, samt två gropar varav den ena eventuellt var av recent ursprung (fig 11). Ett av stolphålen snittades (A570). Anläggningen var 0,22 m djup, hade en fyllning av mörkt gråbrun siltig lera. I fyllningen fanns bränd lera, enstaka kol och obränt ben. De två härdarna (A443 & A532) var mycket skadade av plöjning och endast tunna sotlinser var bevarade. Den påträffade ugnskonstruktionen (A478) verkade dock bättre bevarad. Anläggningen var rektangulär 1,6×1,1 m med avrundade hörn. I kanten av anläggningen fanns ett tunt lager med bränd lera. I övrigt utgjordes fyllningen av svart, sot och kolblandad, silt. För att minimera skador på anläggningen grävdes den inte ut däremot togs prover för datering i den kolbemängda fyllningen (Pk5013). Vedartsanalysen visade på björk och tall. Björkkol daterades till perioden 380-560 e.Kr. (Kal. 2 sigma, Ua-3201). Funktionen för den mycket karaktäristiska anläggningen är okänd men utifrån likartade anläggningar i Slavsta strax sydöst om Uppsala tolkas den som någon typ av ugn (Fagerlund, manus).

Figur 11.
Anläggningar i
schaktet utefter
vägen vid område
7, Skäve.

Även i schaktet som grävdes upp mot Skäve påträffades rikligt med lämningar, nio stolphål, en härd, en grop samt eventuellt ett grophus (fig 12). Inga anläggningar i detta område snittades utan tolkades utifrån utseendet i plan. Djupet fastställdes med geologsond. Tolkningen av grophus för A5012 är något osäker då endast delar av anläggningen fanns inom schaktet. Anläggningen var minst 0,25 m djup och i botten fanns sten. Gropen (A738) skulle eventuell kunna härstamma från stenröjning i sen tid. Flera av stolphålen var stenskodda och färgningar av stolpen kunde urskiljas. Djupet verkar vara omkring 0,2 m. Troligtvis härrör stolphålen från en huskonstruktion. Från härden (A790) togs ett kolprov (Pk802). Vedartsanalysen visade på tall och provet daterades till 330-540 e.Kr. (Kal. 2 sigma. Ua-32012).

Lämningarna vid Skäve visar på boplatsaktiviteter på ytan under romersk järnålder. Dateringarna stämmer väl överens både med fornlämningsbilden runt Skäve, lämningarnas karaktär samt det topografiska läget. Det är dock inte omöjligt att platsen har ett större tidsdjup. De närbelägna lämningarna vid Raä 307 är något äldre. Det skulle även kunna finnas yngre lämningar inom området framför allt upp mot det nuvarande gårdsläget.

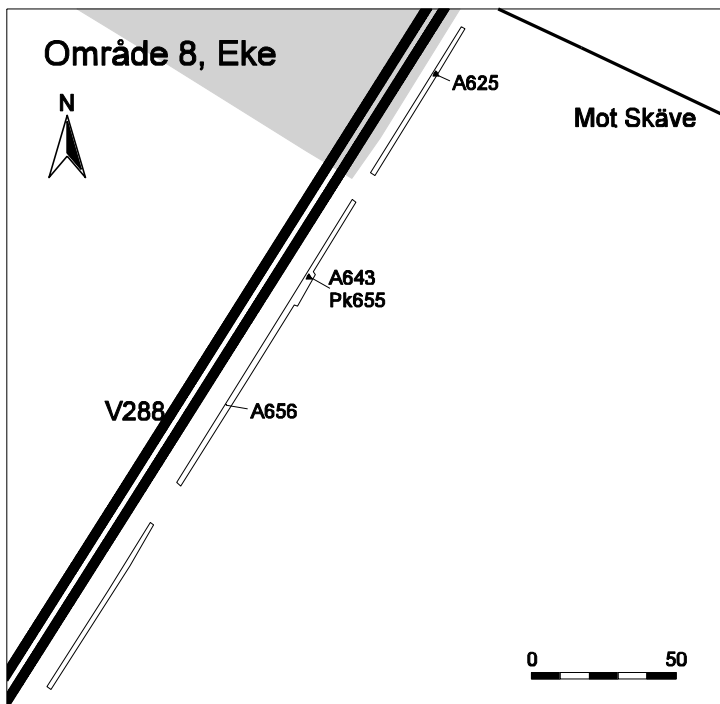
Figur 12.
Anläggningar i schaktet
upp mot Skäve, område
7.

Område 8, Eke

Området utgjordes av flack åkermark som sluttade från cirka 22 möh i östra delen vid avfartsvägen mot Skäve ned mot 20 möh i väster vid den nybyggda rondellen. Plogdjupet var omkring 0,25 m djupt och undergrunden utgjordes av gråbrun postglacial lera. Utefter den 270 m långa sträckan påträffades två härdar (A643 & A625) samt ett diffust stolphål (A656). Anläggningarna var mycket glest spridda i schakten (se figur 13)

A643 var sönderplöjd och utgjordes endast av en tunn kollins. Vedartsanalysen visade på att man eldat *Salix* (Pk655). Kolet daterades med till 60 f.Kr.-130 e.Kr. (Kal. 2 sigma. Ua-32013). A625 var bättre bevarad och hade ett djup av 0,1 m. A656 tolkas okulärt som ett stolphål även om det är en något osäker tolkning.

Dateringarna visar på aktiviteter på ytan vid tiden runt år 0. Detta stämmer väl överens med 2003 års undersökningar av Raä 307. Lämningarna visar denna boplats har en betydligt större utbredning än den del som undersökts.

Figur 13.
Översiktsplan med schakt
och anläggningar område 8,
Eke.

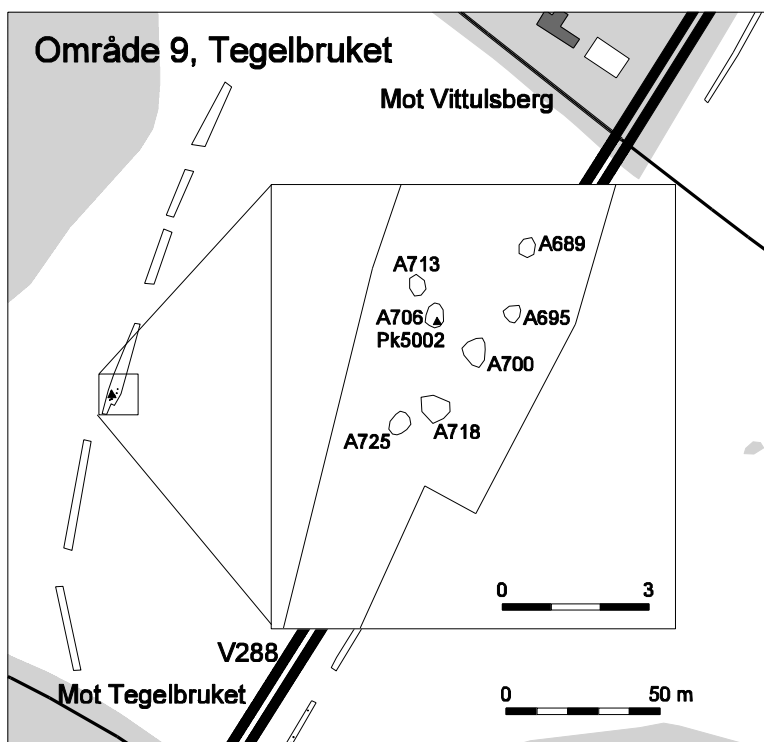
Område 9, Tegelbruket

I samband med G/C-vägens byggnad planeras även omläggning av väg 676 på Vaksala tegelbruks ägor varför sökschakt grävdes även för detta (fig 14). På tegelbrukets ägor har ett flertal gravar undersökts vid tidigare tillfällen. Eventuellt kan den härd som Hans Göthberg hittade vid undersökning 1989 även tyda på boplatsaktiviteter i området. Undersökningsområdet var beläget mellan den nuvarande infartsvägen till tegelbruket och vägen mot Vittulsberg och utgjordes av flack igenvuxen mark cirka 23 möh. Matjordens tjocklek var cirka 0,25 m djup och undergrunden utgjordes av gråröd lera. I den centrala delen av området

påträffades sju anläggningar som tolkas som stolphål (A689, 695, 700, 706, 713, 718 & A725). Flera av stolphålen var placerade så att man kan anta att de ingår i en huskonstruktion.

Ett av stolphålen snittades (A706) som tillsammans med A718 tolkas som takbärande stolpar i ett hus. Anläggningen var rund i plan med en diameter på 0,5 m. Djupet var 0,28 m. Fyllningen utgjordes av askgrå lera. I anläggningen fanns välbevarade trärester av en stolpe som vedartsbestämdes till tall (Pk5002). Denna daterades till 130-390 e.Kr. (Kal. 2 sigma. Ua-32014).

Dateringarna av bebyggelse lämningarna vid Tegelbruket visar tydligt på att även Samnans östra sida utnyttjades flitigt under romersk järnålder. Dateringarna överensstämmer även med när man kan anta att de närliggande gravarna anlagts. Dateringarna från tegelbruket är något yngre än lämningarna vid Eke och troligtvis något äldre än lämningarna vid Skäve. Hur relationen mellan dessa olika lokaler sett ut är ännu inte möjligt att fastställa.

Figur 14.
Översiktplan med schakt
och anläggningar område 9,
Tegelbruket.

Förslag till antikvariska åtgärder

Upplandsmuseet föreslår att följande antikvariska åtgärder genomförs inom ramen för det fortsatta arbetet med G/C-väg mellan Vaksala och Jälla. I förslagen har en bedömning gjorts av den arkeologiska potentialen i relation till de utgrävningsinsatser som krävs. I och med möjligheten att analysera kolprover inom ramen för utredningen har flera grundläggande frågeställningar runt datering redan besvarats. Upplandsmuseet anser att fortsatta undersökningar inom vissa områden med förekomst av arkeologiska lämningar inte kan motiveras med hänsyn till de insatser som krävs för att utöka den arkeologiska kunskapen. En bidragande faktor till detta är den begränsade ytan som G/C-vägen tar i anspråk. I de fall områden tolkas som lågintensivt utnyttjade eller perifera delar av en större lämning är det svårt att på små ytor klargöra aktiviteternas karaktär. Det är dock Länsstyrelsen i Uppsala län som fattar beslut om fortsatta arbeten.

Område 1, Jälla: I området påträffades endast ett stolphål trots breddning av schakten. Frånvaron av antropogena inslag så som bränd lera, skärvsten och kol i marken gör det inte troligt att det finns spår av forntida aktiviteter i det direkta närområdet. Området är inte heller beläget i ett sådant topografiskt läge där vi vanligtvis finner de förhistoriska boplatserna. Upplandsmuseet anser därför att ytterligare undersökningar inte är nödvändiga.

Område 2, Lunda: Antalet anläggningar i området var mycket begränsat. Lämningarna daterades inom ramen för den utökade utredningen till senmedeltid eller nyare tid vilket innebär att de inte har någon tidsmässig relation till Raä 90. Eventuellt kan lämningarna vara rester av en äldre vägsträckning. Upplandsmuseet anser att ytterligare antikvariska insatser inte är nödvändiga.

Område 3, Holmen: I området påträffades inga arkeologiska lämningar varför ytterligare antikvariska insatser inte är nödvändiga.

Område 4, Godegård: I området påträffades inga arkeologiska lämningar varför ytterligare antikvariska insatser inte är nödvändiga.

Område 5, Torslund: I området finns den registrerade fornlämningen Raä 35, en milsten placerad i den södra kanten av väg 288. För att undvika skador på denna föreslår Upplandsmuseet att denna flyttas söder om G/C-vägen eller till norra sidan av väg 288. För övrigt påträffades inga arkeologiska lämningar varför ytterligare utgrävningsinsatser inte anses nödvändiga.

Område 6, Skälby: På platsen påträffades och undersöktes ett antal stolphål av förhistorisk karaktär. En relativt stor yta schaktades fram och anläggningsfrekvensen var mycket låg. Anläggningarna tolkas som perifera delar av en större boplatz som sannolik är belägen söder om undersökningsområdet.

Upplandsmuseet anser att den information en arkeologisk slutundersökning på ytan kan ge inte står i relation till arbetsinsatsen. Ytterligare antikvariska insatser anses därför inte nödvändiga

Område 7, Skäve: Namnet Skäve indikerar en plats med centrala och kanske religiösa funktioner. I området påträffades rikligt med förhistoriska anläggningar från framför allt romersk järnålder. En arkeologisk undersökning kan ge mycket information kring bebyggelseutvecklingen i området. Både i relation till lämningarna vid Eke och i Tegelbruket men även till de många undersökningar som gjorts på dalgångens västra sida. Ytterligare frågeställningar att lyfta fram är platsens religiösa funktion och organisation samt relation till övriga centralplatser i området. Upplandsmuseet anser därför att en arkeologisk slutundersökning bör genomföras inom området.

Område 8, Eke: Antalet anläggningar i området var mycket begränsat och de var mycket glest placerade. Lämningarna daterades inom ramen för den utökade utredningen till äldre romersk järnålder. Genom detta klargjordes den tidsmässiga relationen till övriga närliggande daterade fornlämningar. Upplandsmuseet anser att ytterligare antikvariska insatser inte är nödvändiga.

Område 9, Tegelbruket: Ett flertal stolphål som tolkas som resterna av ett hus påträffades inom den centrala delen av området. Dessa daterades till romersk järnålder. En arkeologisk undersökning kan ge mycket information kring bebyggelseutvecklingen i området. Både i relation till Eke och Skäve men även till de många undersökningar som gjorts på dalgångens västra sida. Upplandsmuseet föreslår att en arkeologisk slutundersökning genomförs i en mindre del av det aktuella markområdet.

Sammanfattning

Under perioden 051121-051125 genomförde Upplandsmuseet en utökad arkeologisk utredning för planerad byggnation av G/C-väg mellan Vaksala-Eke och Jälla i Vaksala sn, Uppland. G/C-vägen planeras på den södra sidan av väg 288. Omlägningsarbetena innefattar även omläggning av väg 676 samt diverse avfartsvägar. Väg 288 passerar här genom ett landskapsutsnitt med rika fornlämningsmiljöer och med ett flertal ortnamn som kan tolkas som sakrala. Den utökade utredningen innebar möjlighet att undersöka delar av de påträffade anläggningarna samt ta prover för datering. Förhistoriska lämningar från framför allt romersk järnålder påträffades inom ett flertal delområden utefter sträckan. Vid Skäve och vid Tegelbruket (områdena 7 & 9) var lämningarna av en sådan karaktär att Upplandsmuseet förordar att arkeologiska slutundersökningar genomförs.

Administrativa uppgifter

Plats: Vaksala socken

Undersökningstyp: Utökad arkeologisk utredning

Orsak till undersökningen: G/C-väg Vaksala-Jälla

Höjdsystem: RH70

Koordinatsystem: RT90, 2,5 gon

Projektmedtagare: Dan Fagerlund & Andreas Hennius

Upplandsmuseets dnr: 1015/05

Arkeologiska avdelningens projekt nr: 8183

Dokumentation: Förvaras vid Upplandsmuseet

Beställare: Vägverket, Region Mälardalen, Box 1140, 631 80, Eskilstuna

Handläggare på Länsstyrelsen: Jan-Helmer Gustafsson

Länsstyrelsens tillstånd och datum för beslut: 431-10344-05, 2005-12-01

Referenser

Litteratur

Calissendorff, K. 1986. Ortnamn i Uppland. Norstedts förlag, Stockholm.

Fagerlund, D. 2002. En bronsåldersmiljö i Åby, Vaksala. Arkeologisk undersökning, Vaksala-åby 5:1, Vaksala socken, Uppsala kommun. Upplandsmuseet, arkeologiska avdelningen, Rapport 2002:06.

Fagerlund, D. Manus. Utgrävningsrapport Slavsta, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Upplandsmuseet.

Göthberg, H. 1989. Rapport, Arkeologisk utredning, Vaksala-Eke 3:2. Vaksala sn , Uppland, Uppland. Riksantikvarieämbetet.

Göthberg, H. 2003. Väg 288 Jälla-Hov. Arkeologisk utredning, Vaksala och Rasbo socknar, Uppsala kommun, Uppland. Rapport 2003:22, avdelningen för arkeologiska undersökningar, Upplandsmuseet.

Ljungkvist, J. Historiska museet. Muntligt. 2005-12-15

Ståhle, C-I. 1960. (red). Rannsakingar efter antikviteter. Band 1, Häfte 1. Uppland, Västmanland, Dalarna, Norrland, Finland. Kungliga vitterhets historie och antikvitets akademien. Almqvist & Wiksell, Stockholm.

Vikstrand, P. 2001. Gudarnas platser. Förkristna sakrala ortnamn i Mälardalskapen. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 77. Studier till en svensk ortnamnsatlas 17. Uppsala.

Wahlberg, M. 2003. (red.). Svenskt ortnamnslexikon. Språk- och folkminnesinstitutet, Uppsala

Wilson, L. 1994. Arkeologisk förundersökning, Jälla. Jälla 2:18, Vaksala socken, Uppsala kommun, Uppland. Riksantikvarieämbetet, UV-Uppsala, rapport 1994:42.

Åstrand, J. 1997. Vaksala-Lunda. VA-ledning Årsta-Jälla. Arkeologisk undersökning, Lunda 3:1, 7:1 Vaksala socken, Uppsala kommun, Uppland. Riksantikvarieämbetet, UV-Uppsala , Rapport 1997:25.

Ölund, A. & Hennius, A. 2004. Ytterbacken och Eke – två järnåldersboplatser vid Samnan. Undersökningar för E4, Raä 220 & 307, Vaksala socken, Uppland. Rapport 2004.10, avdelningen för arkeologiska undersökningar, Upplandsmuseet.

Kartor

Lantmäteriverket, Gävle

Lantmäteriakter,

Valsala socken

Jälla	Geometrisk avmätning	A5:72	1640
"	Ägomätning	B72-11:1	1707
"	Ägomätning	B72-11:2	1804
Lunda	Geometrisk avmätning	A5:58-59	1640
"	Storskifte	B72-14:1	1765
Skälby	Geometrisk avmätning	A5:45	1640
"	Storskifte	B72-25:1	1776
Skäve	Geometrisk avmätning	A5:41	1640
"	Ägodelning	B72-26:1	1716
"	Storskifte	B72-26:2	1768
Torkarby	Geometrisk avmätning	A5:61	1640

Bilaga 1

Schakt- och anläggningstabell

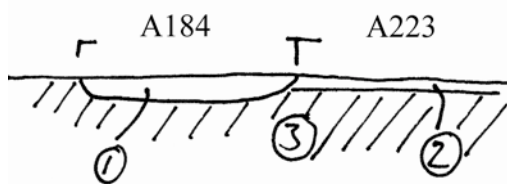
Anläggningar Område 1, Jälla

A140, stolphål.
Diameter 0,6 m, djup 0,35, m.
Rund planform, skålad profil.

1. Gråbrun något siltig lera, inslag av kol & bränd lera.
2. Orörd ljusbrun lera.

Anläggningar Område 2, Lunda

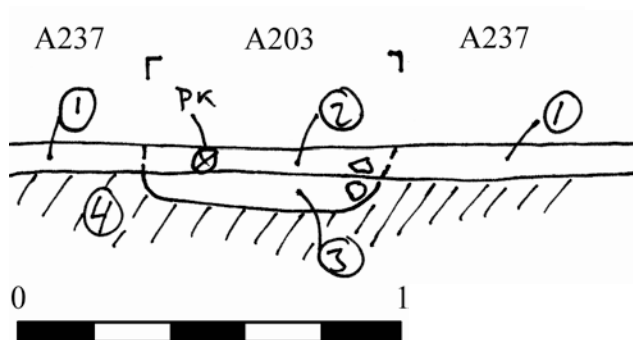
Id	Typ	Planform	Längd (m)	Bredd (m)	Profilform	Djup (m)	Metod
184	Stolphål	Rund	0,54	0,4	Flack	0,05	Snittad
193	Stolphål	Rund	0,39	0,3			Okulärbesiktigad
203	Stolphål	Rund	0,52	0,34	Flack	0,15	Snittad
214	Stolphål	Rund	0,56	0,45			Okulärbesiktigad
223	Ränna	Avlång	3,95	0,6	Flack	0,04	Okulärbesiktigad
237	Ränna	Avlång	6,29	0,3	Flack	0,08	Okulärbesiktigad

A223, ränna, fyllning av mörkbrun siltig lera, spritt sot och bränd lera.

A184, Stolphål.

1. Mörkt brunsvart något grusig silt. Spridda bitar bränd lera.
2. Orörd ljusbrun lerig silt.

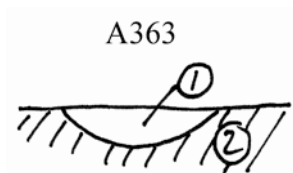
A237, ränna, fyllning mycket lik A223.

A193 Stolphål.

1. Mörkbrun något grusig silt, spridda små bitar bränd lera. Svåravgränsad i profil.
2. Något mörkare än 1, framför allt i plan.
3. Diffus nedgrävning, gråbrun silt.
4. Orörd mellanbrun något lerig silt.

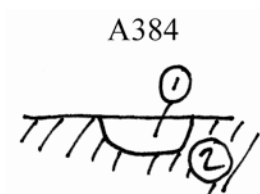
Område 6, Skälby

Id	Typ	Planform	Längd (m)	Bredd (m)	Profilform	Djup (m)	Metod
363	Stolphål	Rund	0,45	0,3	Skålad	0,1	Snittad
375	Stolphål	Rund	0,25	0,25			Okulärbesiktigad
384	Stolphål	Rund	0,3	0,25	Skålad	0,10	Snittad
394	Stolphål	Rund	0,5	0,45	Skålad	0,10	Snittad
409	Stolphål	Rund	0,15	0,15			Okulärbesiktigad

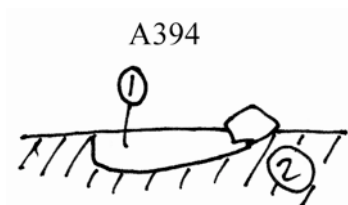
A363, stolphål

1. Gråbrun siltig lera, brända ben, kol & bränd lera.
2. Orörd ljusbrun lera

A384, stolphål

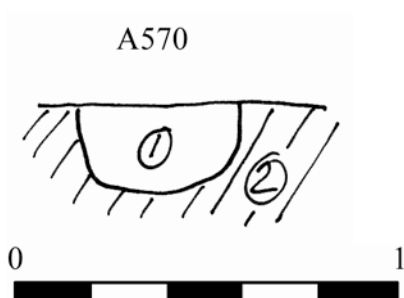
1. Gråbrun siltig lera, spridda kol.
2. Orörd ljusbrun lera.

A394, Stolphål

1. Gråbrun siltig lera. Enstaka kol & spridda små bitar bränd lera.
2. Orörd varvig ljusbrun lera.

Område 7, Skäve

A570, Stolphål

1. Mörkt gråbrun siltig lera. Bränd lera, enstaka kolfragment samt ett obränt ben.
2. Orörd ljusbrun lera.

Id	Typ	Planform	Längd	Bredd	Profilform	Djup	Metod
-----------	------------	-----------------	--------------	--------------	-------------------	-------------	--------------

			(m)	(m)		(m)	
443	Hård	Rund	0,75	0,75			Okulärbesiktigad
456	Grop	Oval	0,94	0,63			Okulärbesiktigad
470	Stolphål	Rund	0,3	0,3			Okulärbesiktigad
478	Ugn	Fyrkantig	0,6	1,1			Okulärbesiktigad
497	Stolphål	Oval	0,3	0,2			Okulärbesiktigad
507	Stolphål	Rund	0,4	0,4			Okulärbesiktigad
517	Stolphål	Oval	0,2	0,1			Okulärbesiktigad
524	Stolphål	Oval	0,5	0,3			Okulärbesiktigad
532	Hård	Rund	0,4	0,35			Okulärbesiktigad
540	Grop		4,3				Okulärbesiktigad
564	Stolphål	Rund	0,1	0,1			Okulärbesiktigad
570	Stolphål	Rund	0,3	0,3	Skålad	0,22	Snittad
578	Stolphål	Rund	0,4	0,4			Okulärbesiktigad
587	Stolphål	Rund	0,5	0,5			Okulärbesiktigad
599	Stolphål	Rund	0,35	0,35			Okulärbesiktigad
608	Stolphål	Rund	0,3	0,3			Okulärbesiktigad
738	Grop	Rund	1,5	1,5			Okulärbesiktigad
749	Stolphål	Rund	0,9	0,9			Okulärbesiktigad
760	Stolphål	Rund	0,7	0,7		0,1	Geologsond
768	Stolphål	Rund	0,9	0,9		0,2	Geologsond
790	Hård	Oval	1,15	0,9			Okulärbesiktigad
803	Stolphål	Rund	0,73	0,73		>0,2	Geologsond
814	Stolphål	Rund	0,23	0,23		0,2	Geologsond
822	Stolphål	Rund	0,6	0,6		0,15	Geologsond
831	Stolphål	Rund	0,6	0,6			Okulärbesiktigad
839	Stolphål	Rund	0,5	0,5			Okulärbesiktigad
850	Stolphål	Rund	0,5	0,5			Okulärbesiktigad
5012	Grophus?					>0,25	Okulärbesiktigad

Område 8, Eke

Id	Typ	Planform	Längd (m)	Bredd (m)	Profilform	Djup (m)	Metod
625	Hård	Rund	1,3	1,2	Skålad	0,1	Snittad
643	Hård	Rund	1,1	1,1	Flack	0,03	Snittad
656	Stolphål	Oval	0,2	0,1			Okulärbesiktigad

A625

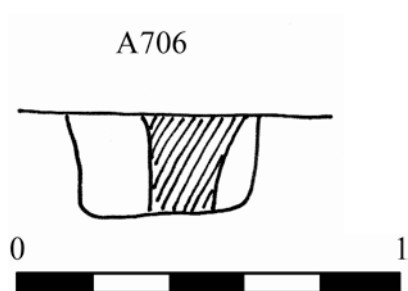

A625, Hård

Distinkt anläggning med tätt packad kol, rödbränd i kanterna skärven.
Nedgrävd i gråbrun postglacial lera.

Område 9, Tegelbruket

Id	Typ	Planform	Längd (m)	Bredd (m)	Profilform	Djup (m)	Metod
689	Stolphål	Rund	0,55	0,55			Okulärbesiktigad
695	Stolphål	Rund	0,4	0,4			Okulärbesiktigad
700	Stolphål	Rund	0,45	0,45			Okulärbesiktigad
706	Stolphål	Rund	0,5	0,5	U-formad	0,28	Snittad
713	Stolphål	Rund	0,33	0,33			Okulärbesiktigad
718	Stolphål	Rund	0,6	0,5			Okulärbesiktigad
725	Stolphål	Rund	0,45	0,45			Okulärbesiktigad

A706, Stolphål till takbärande stolpe i par med A718.

Fyllning av humös sotblandad lera, i botten ett par stenar. Mörkfärgning efter stolpe. Anlagd i gråröd lera.

Bilaga 2

Vedartsanalys

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 0537

2005-12-09

Rapport över vedartsanalyser på material från Uppland, Vaksala sn. Vaksala-Jälla. Proj. 8183.

Uppdragsgivare: Andreas Hennius/Upplandsmuseet

Arbetet omfattar fyra kolprov och ett oförkolnat prov från en förundersökning längs en GC-väg. Proverna kommer från flera olika fornlämningar med varierande ålder

Provet A706 kommer utan tvivel från den oförkolnade stolpen. Undersökningar på fler oförkolnade stolprester från järnåldersboplatser i Uppsalatrakten har alla visat att man konsekvent använt tall till dessa grövre konstruktioner. När man daterar detta prov får man räkna med att egenåldern kan vara ganska hög. När det gäller proverna från de två härdarna och ugnen bör salix och björk ge bra dateringar medan tall ger en något högre osäkerhet eftersom tallen blir äldre i sig och det också kan röra sig om återanvänt virke.

Provet från rännan kommer också att ge en datering med större osäkerhet då man här inte heller vet kolets ursprung. Det härstammar troligtvis från någon eldrelaterad aktivitet i närheten

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C- dat.	Övrigt
A706	5002	Stolphål	43.1g	0.5g 1 bit	1 bit tall	Tall	Oförkolnad
A790	802	Härd	24.2g	5.6g 6 bitar	6 bitar tall	Tall	
A643	655	Härd	15.5g	1.7g 4 bitar	4 bitar salix	Salix	
A478	5013	Ugnskonstruktion	7.6g	0.9g 4 bitar	1 bit björk 3 bitar tall	Björk	
A203	287	Ränna med stolphål	0.4g	0.3g 2 bitar	1 bit gran 1 bit tall	Gran	

Hoppas ni är nöjda med arbetet!

Erik Danielsson/VEDLAB

Bilaga 3

Daterade kolprover

¹⁴C analyserna har utförts av Uppsala universitet, Ångströmlaboratoriet, avdelningen för Jonfysik, ¹⁴C-lab

Lab. nr.	Kontext	Material	¹⁴ C-ålder	Kalibrerat 1 sigma	Kalibrerat 2 sigma
Ua-32010	A203, stolphål Omr. 2, Lunda	Gran	400±35	1440AD (57,6%) 1510AD	1430AD (70,7%) 1530AD 1550AD (24,7%) 1640AD
Ua-32011	A478, ugn Omr. 7, Skäve	Björk	1600±40	410AD (31,3%) 470AD 480AD (36,9%) 540AD	380AD (95,4%) 560AD
Ua-32012	A790, härd Omr. 7, Skäve	Tall	1635±40	350AD (6,1%) 370AD 380AD (41,6%) 440AD 480AD (20,5%) 540AD	260AD (1,4%) 280AD 330AD (94,0%) 540AD
Ua-32013	A643, härd Omr. 8, Eke	Salix	1975±40	40BC (68,2%) 70AD	60BC (95,4%) 130AD
Ua-32014	A706, stolphål Omr. 9, Tegelbruket	Tall	1760±40	220AD (68,2%) 340AD	130AD (95,4%) 390AD

Atmospheric data from Reimer et al (2004); OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005); cub r:5 sd:12 prob usp[chron]

